

ÜKS LAENULINE PEREKONNANIME TÜÜP: NIMED LÕPUGA *-MEES*

Marja Kallasmaa¹ ja Fred Puss^{1,2}

¹Eesti Keele Instituut ja ²Tartu Ülikool

Kokkuvõte. Kirjutises esitletakse Eesti perekonnanimede tüüpi, kus nime lõpuosiseks on *-mees*. Perekonnanimede panekul 1822–1835 on nimesid lõpuga *-mees* (*-mes*) pandud rohkem kui 140 mõisas. Paljud neist on hääbunud, samas on seda tüüpi perekonnanimesid pandud/võetud ka XX sajandil: 1921–1922 Petserimaal ja Narvatagusel ning 1935–1940 nimede eestistamisel. Kirjutises on ära toodud kõik 63 *mees*-lõpulist perekonnanime, mis esinesid rahvastikuregistris aastal 2017, nimekandjate hulk sel aastal, nimede päritolu ja tekkekoht, enamasti mõisa täpsusega. Nenditakse, et nimetüüp lõpuga *-mees* on laen saksa keelest (tõlgitud on saksa perekonnanimede formant *-mann* 'mees, inimene'), ehkki vastavaid eeskujuks olevaid liitsõnu esineb ka eesti keeles (näiteks *aumees*, *jahimees*, *kälimees*, *maamees*, *põllumees*, *sannamees*, *talumees*, nimepanemise ajal arvatavasti juba ka laenuline *kaupmees*). Saksa keelest on enamasti siiski laenatud nii perekonnanimede struktuuritüüp kui ka sageli nimeosade leksika (mugand, laen või otsetõlge eesti keelde). Vaid iga kümnenda nime puhul võiks väita, et aluseks on eestikeelne liitsõna. Huvitaval kombel järgib *mees*-lõpuline perekonnanimetüüp levikuala, mis on kindlaks tehtud paljude murdenähtuste puhul.

Märksõnad: keeleajalugu, isikunimed, perekonnanimed, tõlkelaenud, mugandid, eesti keel, saksa keel

DOI: <https://doi.org/10.12697/jeful.2020.11.1.02>

1. Sissejuhatus

Eestlastele pandi perekonnanimed seoses pärisorjusest vabastamisega XIX sajandil. Liivimaal esinevad kõik talupojad priinimedega hiljemalt 1826. aasta hingeloendites, välja arvatud Kanepi kihelkonnas, kus perekonnanimed pärinevad aastast 1809. Eestimaa kubermangu priinimed on kirjas perekonnanimede panemise raamatutes 1835, osaliselt ka hingeloendites 1834. Priinimedeks nimetame neid nimekujusid, mis hingeloendites, personaalraamatutes või perekonnanimede panemise raamatutes on fikseeritud ja millest on kujunenud tänapäeva perekonnanimed (vt ka Henno 2000).

Perekonnanimede panekul 1822–1835 on nimesid lõpuga *-mees* (*-mes*) pandud rohkem kui 140 mõisas (umbes 100 eri nime). Paljud neist on hääbunud, samas on seda tüüpi perekonnanimesid pandud/võetud vähesel määral ka XX sajandil: 1921 Petserimaal (11 nime 16 korral, enim Järvesuu vallas), 1922 Narvatagusel alal (ühel korral), ja 1935–1940 nimede eestistamisel. Eestistamisel võeti 22 *mees*-lõpulist perekonnanime 43 korral, arvutuste kohaselt võeti neid nimesid eestistamisel 115 inimese poolt. (On üleüldine keskmine, et ühe muutmise kohta tuli 2,7–2,8 inimest, tulemust on natuke ümardatud.)

Kirjutise eesmärk on anda üksikasjalik ülevaade praegusel ajal käibel olevatest *mees*-lõpulistest perekonnanimedest. 2017. aasta rahvastikuregistri andmeil oli Eestis kasutusel 63 perekonnanime, mille lõpuosiseks oli *-mees*.

Saksa *-mann* on nimeformant (sufiks), mille aluseks on *Mann* 'mees, inimene', ja mis saksa keelealal esineb järgmiselt. 1. Päritolu väljendavates perekonnanimedes (näiteks Münstermann), ka ositi (näiteks Sudermann kohanimedest Suderburg, Suderode, Suderwick); *-mann* võib olla liitunud ka elanikku märkivale sufiksile *-er* (kohanimi + *er* + *mann*, nagu pn Bonnermann), lisaks veel etnonüümidele ja hõimunimetustele (Friesmann, Prüssmann, Pommermann). Niisuguste perekonnanimede põhiline levila oli läänepoolne alamsaksa ala, kuid neid on ka Põhja-Reinimaal ning mujalgi. 2. Elukohta väljendavais nimedes (näiteks Bachmann), siia on loetud ka *mann*-nimed, mis on saadud mõisate nimedest. Levila on peamiselt Lippe ja Tirooli piirkond. 3. Ametinimetused (Bergmann, Holzmann, Fuhrmann). 4. Üldnimest või omadussõnast tuletatud perekonnanimed (Heidemann, Klugmann, Biedermann). 5. Esinemine eesnimes või hüüdnimes (Hermann, Hartmann, ?Kunstmann, Kunzmann) (Duden 2000: 440, Heintze-Casorbi 1933: 337, 338, Gottschald 2006: 312, 40). Perekonnanimede panemisel Eestis on *mann* lõpuga nimesid antud F. Pussi arvutuste kohaselt 5020 korral, neist Liivimaal 1216 (Puss 2016: 32). Ainuüksi Harjumaal esines selliseid nimesid 1294 ehk rohkem kui Liivimaal kokku. Saaremaa oli seevastu väikseima esinemiste arvuga (71). Eri-nevaid *mann* lõpuga nimesid anti ligi 2000.

2. Aines, päritolu ja levik

Käesolevas kirjutises esitame kõik 63 tänapäeval kasutatavat, oletatavalt enamasti saksa malli järgi moodustatud *mees*-lõpulist perekonnanime nimeartiklitena sarnases vormis, nagu need tuleksid teoksil olevasse Eesti perekonnanimeraamatusse. Toome ära ka need nimed, mis 30 kandja tsensusse tõttu perekonnanimeraamatust välja jäävad. Märksõnale järgneb sulgudes nimekandjate arv aastal 2017, siis algne priinime esinemiskoht soovitatavalt mõisa täpsusega ja priinime algne kirja pilt. Eestistamisel võetud nimedele viitab lühend EES. Iga artikli lõpus on viited kasutatud allikatele. Abivahendina on kõigi nimede puhul kasutatud Aadu Musta ja Fred Pussi perekonnanimede andmebaase (Must-Puss; iga nimeartikli juures ei viidata, kuid kasutatud on), nimesid on võrreldud ka F. Pussi Petserimaa ja Narvataguse nime tabelitega (PENA 1921–1923) ning hingeloendite registriga Eesti linnades olnud perekonnanimedest 1816 (LHL 1816). Arhiivandmed pärinevad rahvusarhiivist ja Tallinna Linnaarhiivist.

Adramees (6) • Liivimaa: Saaremaa *Põi*

Keskvere mõisas kujul *Addramees*. Nime esiosa lähtub põllutööriista nime-tusest *ader* : *adra*, võib-olla on silmas peetud talupoega või põllumeest või adrikut, vrd *adramees* = *adramaamees* 'Häkner; Pflüger; Meister für alles'.

EAA.1865.4.345/1:6, L 5p; Wd

Aumees (vähem kui 6) • Liivimaa: Saaremaa *Põi*

Kõiguste mõisas *Aumees*. Vrd saksa keelest pärit Ehrmann, mis perekonnanimena esines Eesti linnades 1816. Eestis on nime Ehrmann pandud kümnes mõisas, kuid mitte Saaremaal.

EAA.1865.4.345/8:10, L 10; LHL 1816

Ausmees (124) • Liivimaa: Saaremaa *Kär Muh* • Eestimaa: Harjumaa *Juu* • Petserimaa: Petseri vald • EES

Nimi on pandud Kulli mõisas (Kär), Muhu-Suuremõisas 1826, Eestimaal esineb Härgla mõisas (Juu) 1834 *Ausmees*. Petserimaal 1921. Eestistamisel on võetud Ausmees nimede Pauls ja Solovjov asemele. Võimalike saksa eeskujudena vrd Ehrmann, Biedermann, viimane on Eestis pandud kolmel korral, nimekuju Bidermann kord. Vrd sks *bider* 'ausameelne, tõemeelne'.

Duden 2000: 210; EAA.1865.4.331/4:4, L 4p; EAA.1865.4.336/9:24, L 23p; EAA.1864.2.VIII-86:272, L 273p; EAA.5433.1.11:286

Jaakmees (19) • Eestimaa: Läänemaa (Hiiumaa) *Käi*

Aadma mõisas priinimi kujul *Jakmes*. Vrd Harju- ja Virumaal pn Jaakmann, Jaakman. Nime esiosa on tulenenud mehenimest Jaak.

EAA.1864.2.VIII-196:105, L 104p

Jahimees (14) • Petserimaa: Pankjavitsa ja Petseri vald

1921 pn Jahimees. Nimi lähtub kirjakeelsest liitsõnast *jahimees*.

PENA 1921–1923

Jaumees (vähem kui 6) • Liivimaa: Pärnumaa *Aud*

Jõõpre mõisas 1834 *Jaumees*. Priinime kirjapanekust ei selgu, kas nimi võis olla Jaomees (sõnast *jagu* : *jao, jau*) või pigem Jõumees. Vrd Jõumees.

EAA.1865.3.169/3:32, L 31p

Jõemees (vähem kui 6) • EES

Jõemees on eestistatud nimi, selle on võtnud ühel juhul Bachmann 'oja- või jõemees' (Narva 1936), teisel Zupsmann (Nõmme 1936).

Jõumees (11) • Liivimaa: Pärnumaa *Aud* • EES

Jõõpre priinime kirjapanekust 1834 *Jaumees* ei selgu, kas priinimi võis olla Jaumees või Jõumees. Kirjatähega *a* võidi märkida ka saksa keeles puuduvat õ-häälikut. Kirjakuju *Jõumees* tuli käibele alles hiljemalt 1881. Eestistamisel on Jõumees võetud nime Pussmann asemele (Abja 1939). Vrd Jaumees.

EAA.1865.3.169/3:32, L 31p; EAA.3569.2.2541

Jäämees (22) • Eestimaa: Läänemaa *Mar Rid*

Nimi on kujunenud Martna kirikumõisas pandud priinimest *Jäänmer*, mille kandja jõudis 1840. aastail Vormsisse nimega *Jäämer* ja mis kirikukirjades muutus 1850. aastail nimeks *Jämes*, *Jämess*, millest hiljem sai Jäämees. Käe- kirjas võivad *r* ja *s* kergesti segamini minna. Viljandi-, Harju-, Järva- ja Virumaal on pandud nimega Jäämees samatähenduslik saksa pn Eismann (vrd sks *Eis* 'jää') kokku kaheksas mõisas. Saksamaal on nime Eismann lähtekohaks peetud hoopis isikunime *Iso*, vrd Eestis 2017 perekonnanimed Eismann (41), Eisman (vähem kui 6) ning XIX sajandil priinimi *Iismann*.

Duden 2000:214, 215; EAA.5338.1.9:173, L 167p; EAA.1252.1.20:187; EAA.1864.2.VIII-180:3, L 3p; EAA.1864.2.IX-160:143, L 145p; EAA.1252.1.23:198, L 193; EPNR

Kalamees (327) • Liivimaa: Pärnumaa, Saaremaa, Tartumaa, Viljandimaa • Eestimaa: Harjumaa, Järvamaa, Virumaa • Petserimaa: Pankjavitsa ja Petseri vald • Narvatagune • EES

Kujul *Kallamees* 12 mõisas. Pärnumaal ja Saaremaal kummaski ühes (Polli ja Võhksa), Tartumaal neljas (Kuremaa, Puurmani, Raadi, Visusti), Viljandimaal kahes (Loodi, Vanamõisa), Harju- ja Järvemaal kummaski ühes (Väo ja Roosna), Virumaal kahes (Aseri, Uhtna) mõisas. Peale nende on perekonnanimega Kalamees ilmselt samane ka priinimekuju *Galomes*, mis oli pandud Ala mõisas (Hel), vrd Vanamõisas 1826 naisel *Kalames*. 2017 oli registris 24 isikut perekonnanimega Kalames. 1921 Petserimaal ja 1922 Narva vallas pn Kalamees. Nime lähtekohaks on ametinimetus ja ka linnunimetusena esinenud *kalamees*. Eestistamisel on Kalamees perekonnanimeks võetud üheksa korda, seejuures on loobutud nimedest Fischer, Rõbakov ja Visser, mille puhul Kalamees võiks olla tõlkeline vaste. Välja on vahetatud ka Balanov, Ivanov (Družinin), Kolomõtsev ja Zimm. 1939 on tehtud lihtsustus nime Kalamees-Kallam puhul, jättes ainsaks nimeks Kalamees. Viljandi-, Tartu-, Harju- ja Läänemaal on pandud ka saksakeelne pn Fischman ja Fischmann, kokku kuues mõisas, sh kolmel juhul Helme kihelkonnas (Ala, Helme ja Taagepera mõisas). Perekonnanimi Fischmann võis Saksamaal tähendada algselt nii kalameest kui ka kalakaupmeest.

Duden 2000: 242; EAA.1865.3.178/1:6, L 6p; EAA.1865.3.178/9:17, L 17; Wd

Kaupmees (150) • Liivimaa: Tartumaa, Viljandimaa, Võrumaa • Eestimaa: Harjumaa, Läänemaa, Virumaa

Kujul *Kaupmees* Meeri, Lota, Hertu, Vatla ning Ohakvere mõisas. Kujul *Kaubmees* Iigaste ja *Kaubmes* Pikkjärve mõisas. Nimi lähtub ametinimetusest *kaupmees*, võib ka olla tõlge saksa nimest Kaufmann. Pärnumaal Reiu mõisas on pandud pn Kaupmann, Virumaal Polli mõisas Kaufmann ja Pala mõisas Kauffmann. Pn Kaufmann esines Eesti linnades 1816, nimi on levinud saksa keelealal. EAA.1865.2.92/10:6, L 6p; EAA.1865.2.21/10:11, L 10p; EAA.1865.3.257/5:98, L 97p; EAA.1865.2.21/14:9, L 10p; EAA.1864.2.VIII-93:62, L 63p; EAA.1864.2.VIII-118:298, L 305p; LHL 1816

Kausmees (vähem kui 6) • Petserimaa: Järvesuu vald

1921 pn Kausmees. Kuna nimi on pandud Setumaal, siis on selle esiosa võimalik alus *kauss* : *kausi*, vrd *kausisetu*; ehkki pn Kaus on mujal ilmselt pärit isikunimest.

PENA 1921–1923

Kelomees (9) • Liivimaa: Võrumaa *Rõdu*

Vana-Roosa mõisas saadud nimi oli algselt kirikuraamatutes *Källimees* (alates 1834 hingeloendite järgi rööpselt ka *Kellimees*), hingeloendites 1826 *Kelimes* ~ *Kellimes*, 1850 *Kellimees*. Suguvõsa mõnede liikmete õigeusku minekul muutus kirikuraamatutes nende nimi kujule *Келлямеесь*. Luterlasteks jäänud

ning 1866 Valga ümbrusse asunud pere nimi oli kirikuraamatutes ka seal algselt *Kellimees*, esimest korda esineb neil kuju *Kelomees* teadaolevalt aastal 1890 (*Kelomees alias Kellimees*), seejärel muutus see primaarseks. Nime lähteks on sõna *kälimees*, kuigi nime said algselt Juhan Källümees, tema nõbu Toomas ja viimase naisevend ehk nääl Jaan. Kirjapanekute ebastabiilse vokalismi tõttu tuleks arvesse võtta ka Tikuta naaberküla Kellämäe nime (1638 *Kellameh Olessk*, 1765 *Dorf Kellämä*, 1796 *Kellama oder Laaska*) võimalikku mõju. Perekonnanime *o*-line kuju on tingitud nähtavasti ekslikust väljalugemisest, mitte hääldusest.

EAA.1268.1.403:545, 560, L 486p–487, 499p–500; EAA.1865.2.84/3:33, L 33p; EAA.1865.2.86/2:46, L 44p; EAA.1268.1.409:198, 242, L 185, 228; EAA.1969.1.97:22, L 18p; EAA.5282.1.28:184, L 208; EAA.5282.1.20:191, lk 347; EKNR; EMS

Kernumees (9) • EES

Eestistatud nimi, mis on 1936 kahel juhul võetud pn Kirnmann asemele Ambla vallas ja Tallinnas. Vaheldust *ir ~ er* esineb ka eesti murretes ja kohanimedes, Amblas tuleneb saksakeelne Kirnmann talunimest Kernu (1712 *Kirno Hans*, 1744 *Kirno*). Saksa pn Kirnmann võis olla ametinimetus, vrd Kirner, aga perekonnanimenime esiosa võis Eestis väljendada ka päritolu Kirna- või Kernu-nimelisest paigast. Pärimuse kohaselt olevat eestistamisel nimi Kernumees võetud Kernu järve järgi (vrd 1686 *Kirnojerwe*).

EAA.1.2.942:140, L 134p; EAA.3.1.448:163, L 115; EKNR; Heintze-Cascorbi 1933:304; Kallasmaa 2012:190–191; Urmas Kernu e-kiri F. Pussile 21.03.2008

Kiivramees (28) • Eestimaa: Läänemaa (Hiiumaa) Käi

Putkaste mõisas 1835 *Kiivramees*. Nime esiosa on Kiivra küla nimest.

EAA.1864.2.VIII-196:79, L 79p; EKNR

Kilkmees (9) • Eestimaa: Järvamaa Amb

Prümli mõisas 1835 *Kilkmes*. Nimi pärineb lisa- või talunimest, vrd 1782 *Külkimae Jacob*, 1816 *Kilkime Jacob Maddissohn*. Pole selge, kas talunime teine osis oli algselt *-mäe*. Eestistamise käigus on ühel korral nimi Kilkmees vahetatud perekonnanime Kaldvee vastu. Nime esiosa päritolu võib olla mitmesugune. Kilgi nimed, mida talunimena esineb Eestis rohkesti, tulenevad tõenäoliselt isikunimest, vrd Killik (XVI saj *Killick moller*), või lisanimest, vrd putkanimetust *kilk* : *kilgi*. L. Tiik on nimemugandi Kilk tuletanud mehenimest Thorkil, Thorkillus või teistest *kil*-lõpulistest nimedest, vrd ka saksa Gilg(in), Gilg(e), Gillich, Gilch < Aegidius. Soomeski esineb perekonnanimena Kilkki, selle seletamisel on esimeses järjekorras mainitud putkanimetusest tekkinud lisanime, teises järjekorras tundmatut *kka-* ~ *kki-* ~ *kko*-liitelist ristinime.

EAA.1864.2.VIII-147:52, L 52p; EAA.1864.2.IV-6:438, L 428p; EAA.1864.2.VII-127:411, L 426p; EKNR; Gottschald 2006: 83, 210; Suku-
nimet: 221

Kopamees (16) • Eestimaa: Läänemaa (Hiiumaa) *Käi*

Putkaste mõisas 1835 *Koppamees*. Nime esiosa aluseks on kohanimi, vrd Rei Kopa küla.

EAA.1864.2.VIII-196:79, L 79p; EKNR

Kunstimees (vähem kui 6) • EES

Pn on eestistamisel võetud nime Kunstmann asemele, mis oli 1826 pandud Saaremaal Eikla mõisas. Vrd ka saksa pn Kunstmann, mis Saksamaal on pärinenud kas mehenimemugandist Kunz või sõnast *Kunst* 'oskus, teadmine', *Kunstmann* oli ka ametinimetus kaevuri, tehniku kohta.

Duden 2000: 404; EAA.1865.4.308/1:6, L 5p; Gottschald 2006: 312

Kõvamees (24) • Liivimaa: Saaremaa *Muh*

Tamse mõisas 1826 *Kewwamees*. Vrd *kõva* tähenduses 'tugev'.

EAA.1865.4.336/12:6, L 5p

Kääramees (90) • Eestimaa: Läänemaa (Hiiumaa) *Käi*

Putkaste mõisas 1835 *Kaeramees*. Nime esiosa osutab tõenäoliselt talule, kust nimekandja pärines. Käära talu on registreeritud Käi Nasva ja Selja külas.

EAA.1864.2.VIII-196:66, L 67p

Lelumees (41) • Eestimaa: Läänemaa (Hiiumaa) *Käi*

Vaemla mõisas 1835 *Lellomes*. Nimi Käina Allika küla Lelu talu järgi, nimetatud ka külaks (1709 *Lelloby*). Kohanime aluseks on isikunimi Lello.

EAA.1864.2.VIII-196:129, L 129p; HK: 126

Liivamees (6) • Eestimaa: Läänemaa *Var*

Vana-Varbla mõisas 1835 *Liwames*. Kirjapilt on vaheldunud kirjaväisi vahetumise tõttu. Vrd saksa pn Sandmann (sks *Sand* 'liiv').

EAA.1864.1.88:46, L 44p; TLA.1359.2.24:135, 162, L 660p, 688p

Luurmees (19) • Eestimaa: Harjumaa *Kei*

Klooga ja Haabersti mõisas 1835 *Luurmees*. Nime esiosa aluseks on olnud tõenäoliselt (*p*)*luur* : (*p*)*luuri* 'mõisa õlle- või viinameister, pruul', mis võis varem olla lisanimi.

EAA.1864.2.VIII-102:107, 199, L 105p, 198p; EMS

Maamees (8) • Eestimaa: Järvamaa *JJn* • Petserimaa: Järvesuu vald
Roosna-Alliku mõisas 1835 murdelisel kujul *Moamees*, samal ajal personaal-
raamatus *Mamees*. 1921 saadi Petserimaal Järvesuu vallas pn Maamees.
EAA.1864.2.VIII-151:24, L 24p; EAA.1234.1.138:61, L 43; PENA 1921–1923

Majamees (17) • Liivimaa: Saaremaa *Pöi* • Eestimaa: Virumaa *Jõh VJg*
Saare mõisas 1826, Kohtla ja Roela mõisas 1835 *Majamees*. Võimalik, et nimi
on tõlkeline, vrd saksa Hausmann. Pn Hausmann esines Eesti linnades 1816,
levinud ka Saksamaal. Siiski, liitsõna *majamees* 'Wirth, bes. ein wohlhabender
Bauerwirth' on registreeritud hiljem ka eesti keelest.
EAA.1865.4.345/5:4, L 3p; EAA.1864.2.VIII-118:155, L 161p;
EAA.1864.2.VIII-132:88, L 88p; LHL 1816; Wd

Metsmees (6) • Liivimaa: Viljandimaa *Hel*
Ala mõisas 1826 *Metzmes*. Kirjapildis võidi *e*-ga edasi anda ka *õ*-häälikut.
Nimi võib olla ka kirjakeelestatud, vrd murdepärane pn Mõtsmees. Nimi võib
olla tõlkeline, vrd saksa Waldmann. Pn Waldmann oli Eesti linnades olemas
1816, Saksamaal on see algselt märkinud nii metsaelanikku kui ka metsavahti.
Eestistamisel on ühel juhul võetud ka Metsamees (Kilingi 1939), kuid seda
nimekuju 2017 registris enam ei ole. Vrd Mõtsmees.
Duden 2000:693; EAA.1865.3.178/1:5, L 5p; LHL 1816

Mõtsmees (14) • Liivimaa: Tartumaa *San*, Viljandimaa *Hel*
Nimi näib olevat murdekuju Helmes pandud priinimest Metsmees (Helme
kirikuraamatutes 1860. aastateni Metsmees, pärast seda *õ*-lisena Mõtsmees).
Kirikuraamatute järgi 1822–1837 saadi nimi Mõtsmees ka San Unikülas,
genealoogia osutab, et hingeloendite järgi kandis see suguvõsa perekonnanime
Mõts vähemalt 1850. aastani. Vrd Metsmees.
EAA.1298.2.11:78, L 76; EAA.1865.2.92/19:11, L 10p; EAA.1865.2.95/14:6,
L 6p

Mäeltsemees (vähem kui 6), vt Määltsemees.

Mäemees (31) • Liivimaa: Saaremaa *Pöi*
Keskvere mõisas 1826 kujul *Memees*. Nime lähtekohaks on *mägi*: *mäe* + *mees*.
Võimalik saksa eeskuju oli Bergmann. Eestistamisel on võetud pn Mäemees
nimede Bergmann ~ Perkman (3), Perkman ning Pertmann (2) asemele.
EAA.1865.4.345/1:7, L 6p

Mältsamees (vähem kui 6), vt Määltsemees.

Määltsemees (13) • Eestimaa: Läänemaa (Hiiumaa) *Käi*

1835 Putkaste mõisas *Maelzemees*. Nimi külanime järgi: Käina kihelkonna Mäeltse küla.

EAA.1864.2.VIII-196:88, L 88p; EKNR

Nummemees (vähem kui 6)

Kasutatud allikais nime sel kujul ei esinenud. Nime esiosa aluseks on rannikumurdes levinud soomepärane *numm(e)* 'nõmm', see nimigi võib olla kujunenud alal, kus oli levinud u-line sõna. Võimalik, et tegu on Venemaale (Ingerimaale) väljarännanud Nõmmemehe järeltulijatega, nimekuju Nummemees oleks pärit Ingerist. Vrd Nõmmemees.

Nõmmemees (40) • Eestimaa: Virumaa *Jõh*

Ohakvere mõisas 1835 *Noemmemees*. Nime lähtekohaks *nõmm* + *mees*, nimi võib olla tõlgitud saksa keelest, vrd saksa Heidemann. Pn Heidemann oli Eesti linnades olemas 1816. Nimi on levinud ka saksa keelealal. Vrd Nummemees.

EAA.1864.2.VIII-118:301, L 307p; LHL 1816

Nõumees (17) • Liivimaa: Saaremaa *Kaa*

Eikla mõisas 1826 kujul *Naumes*. Kirjapanekus on saksa keeles puuduvat õ-häälikut edasi antud *a*-ga.

EAA.1865.4.308/1:7, L 6p

Okmees (8) • Petserimaa: Järvesuu vald

1921 pn Okmees. Nime tähendussissu on hämar.

PENA 1921–1923

Paomees (71) • Eestimaa: Läänemaa (Hiiumaa) *Käi*

Vaemla mõisas 1835 kujul *Paaomes*. Nime algusosa lähtub tõenäoliselt sõnast *padu* : *pao*, *pau*. Perekonnanime võib olla mõjutanud Reigi külanimi Paope.

EAA.1864.2.VIII-196:126, L 126p; EKNR

Paumees (15), vt Paomees.

Peremees (21) • Liivimaa: Saaremaa *Muh*

Tamse mõisas 1826 *Peremees*, nime ongi saanud taluperemees.

EAA.1865.4.336/12:8, L 7p

Piirimees (21) • EES

Nimi on saadud eestistamisel nime Altegrenzmänn osalisel tõlkimisel (Riidaja 1935). XIX saj on mujal pandud ka pn Grenzmänn ~ Grentsmänn. Sks *Grenze* 'piir, raja'.

Puumees (7) • Liivimaa: Pärnumaa *Aud* • Eestimaa: Harjumaa *Jür Kei* • Petserimaa: Järvesuu vald • EES

Jõõpre mõisas 1834 *Puhmees*, Rae mõisas 1835 *Puumees*, Voore mõisas 1835 *Pumees*. 1921 Petserimaal Järvesuu vallas Puumees. Nimi võib olla tõlkevaste saksa perekonnanimele Holtzmann (sks *Holz* 'puu, puit; mets'). Pn Holtzmann oli Eesti linnades olemas 1816, nimi on levinud ka saksa keelealal. Rae mõisas pandi veel ka nimi Raudmees. Nime eeskujuks võis olla ka saksa pn Baumann, mida on Eestis pandud 33 mõisas. Ka Baumann oli levinud linnades juba 1816. Eestistamisel ongi kord Baumann võtnud uueks nimeks Puumees (Tallinn 1937). Saksa nimi Baumann tuleb siiski sõnast *būman* 'talumees', vrd ka baltisaksa *Baumann* 'puusepp'.

EAA.1865.3.169/3:26, L 25p; EAA.1864.2.VIII-84:119, L 118p; EAA.1864.2.VIII-102:128, L 126p; LHL 1816; PENA 1921–1923

Põllumees (14) • Eestimaa: Järvamaa *Amb* • EES

Kuru 1834 *Pollomees*. 1921 on Petserimaal Petseri vallas saadud samatähenduslik pn Põllumiis, see nimekuju on kirjakeelestunud. Eestistamisel on Feldmann (sks *Feld* 'põld') võtnud uueks nimeks Põllumees (Keila 1936). Vrd Välimees.

EAA.1864.2.VIII-146:184; PENA 1921–1923

Rannamees (32) • Liivimaa: Saaremaa *Vll* • Eestimaa: Järvamaa *Pee* • EES
Võhksa mõisas (VII) 1826 kujul *Rannames*. Samas mõisas veel *Kallamees* ja *Leiwamees*, viimane on hääbunud. Sargvere (Pee) mõisas 1835 kujul *Rannamees*. Eestistamisel on Münter võtnud nimeks Rannamees. Pn Strandtmann oli Eesti linnades olemas 1816, vrd sks *Strand* 'rand', eesti keeles ka liitsõna *rannamees* 'Strandbewohner'.

EAA.1865.4.357/13:10, L 85p; EAA.1864.2.VIII-155:80, L 77p; LHL 1816; Wd

Raudmees (8) • Eestimaa: Harjumaa *Jür*

Rae ja Kautjala mõisas *Raudmees*, nimekandjad olid vennad. Rae mõisas oli pandud ka perekonnanimi Puumees.

EAA.1864.2.VIII-84:122, 127, L 121p, 126p

Sanamees (vähem kui 6) • Liivimaa: Tartumaa *Ote*

Arula mõisas 1826 *Sanemes*. 2017 oli registris ka pn Sanames (6). Vrd Sannamees.

EAA.1865.5.39:9, L 10p

Sannamees (20) • Liivimaa: Tartumaa *Ote*

Arula mõisas 1826 *Sanemes*, 1850 *Sannamees*. Nime aluseks on murdesõna *sannamees* 'saunamees; saunik'.

EAA.1865.5.39:9, L 10p; EAA.1865.2.53/1:8, L 7p

Talomees (8) • Liivimaa: Võrumaa *Plv*

Kähri mõisas 1826 kujul *Tallomees*. Petserimaal 1921 murdepärane pn Talomiis, mis esines Värska vallas veel 1991–1998: *Mihail Talomiis (Talomees)*. 2017 registris nimekuju Talomiis ei olnud. Nime aluseks on sõna *talumees* 'Bauerwirth'.

EAA.1865.2.64/11:8, L 6p; ERA.5320.2.7119; PENA 1921–1923; Wd

Talumees (26) • Petserimaa: Järvesuu vald

1921 *Talumees*, vrd *Talomees*.

PENA 1921–1923

Tarkmees (36) • Liivimaa: Saaremaa *Kaa VII* • EES

1826 Piila ja Vana-Lõve mõisas *Tarkmees*. Eestistamisel on nime Tarkmees võtnud Tarkmann Varbla vallast. Vrd saksa pn Klugmann 'Tarkmees'.

EAA.1865.4.309/6:8, L 7p; EAA.1865.4.357/7:7, L 107p

Tepomees (vähem kui 6), 2017 registris esineb ka pn *Tepomes* (vähem kui 6). Vt *Teppomees*.

Teppomees (vähem kui 6) • Eestimaa: Virumaa *Sim*

Muuga mõisas 1835 *Teppomees*. Nimi lähtub Stefanuse (vene Stepan) mugandist Tepo talunime vahendusel, juba 1725/1726 seal *Teppo Ado und Mart*, 1782 *Teppo Mart*, 1834 *Jaan, Teppo Adoson*. Nimekuju *Teppomees* esiosas on säilinud vana kirjaviisi vorm. 2017 registris esineb ka pn *Teppomes* (vähem kui 6).

EAA.1864.2.VIII-136:82, L 84p; EAA.1864.2.IV-5:329, L 307p; EAA.1864.2.VIII-135:145, L 147p; Rev 1725–1726:230

Teramees (7) • Eestimaa: Harjumaa *Rap*

Alu mõisas 1835 kujul *Terramees*, pandud Terava talus (1835 *Terrawa Maitz*, 1782 seal lesknaine *Terrawa Marret*). Nime esiosa talu- või lisanime alusel.

EAA.1864.2.VIII-93:18, L 18p; EAA.1864.2.IV-1:619, L 597p

Teramees (15) • Eestimaa: Harjumaa *Rap*

Nimi esineb praegustel andmetel alates aastast 1891 Raplamaal. Tekkinud nime *Teramees* varieerumisel. Vrd *Teramees*.

EAA.2742.1.483

Trumees (vähem kui 6), 2017 registris ka pn Trumes (vähem kui 6). Nimekuju Trumees esiosas on säilinud vana kirjaviisi vorm. Vt Truumees.

Truumees (48) • Liivimaa: Saaremaa *Kaa Khk Pöi* • Eestimaa: Harjumaa *Jiir*, Järvamaa *Ann* • EES

Pandud 1826 Kaarma-Suuremõisas, Karala ja Kingli mõisas, Kautjala ja Rae mõisas ning Purdi mõisas kujul *Trumees*. Eestistamisel on võetud nimi Truumees kahel korral nime Vinter ja korra tõlkeliselt nime Treumann-Treimann asemele. Pn Treumann oli Eesti linnades olemas 1816, on levinud ka saksa keelealal (sks *treu* 'truu, ustav').

EAA.1865.4.308/7:35, L 53p; EAA.1865.4.322/2:19, L 14p; EAA.1865.4.345/2:10, L 9p; EAA.1864.2.VIII-84:108, 129, L 107p, 128p; EAA.1864.2.VIII-157:33, L 32p; LHL 1816

Tuulmees (11) • Liivimaa: Pärnumaa *Aud*

Võlla mõisas 1834 *Tuulmees*. Võimalik tõlkelaen, saksa Windmann on Eestis pandud Viljandimaal SJn Sürgavere mõisas ja Läänemaal LNg Niibi ning Mär Männiku mõisas. Saksa keelealal ka pn Wintmann, Windemann, mida seostatakse tüvega *wende* 'tuul', 'slaavlane'.

EAA.1865.3.169/5:11, L 14p; Gottschald 2006: 532

Uusmees (45) • Liivimaa: Saaremaa *Muh* • Eestimaa: Virumaa *Jõh Vai* • EES Tamse 1826, Peeri ja Vaivara mõisas 1835 *Uusmees*. Udo Uibo on nime kohta arvanud järgmist: „Selle [nime] eeskujuks on saksa perekonnanime Neumann, mis võis esialgu märkida uut linnakodanikku, uusasukat, mujalt tulijat; Uusmees on saksa nime tõlge, mille andmisel pole tähendust silmas peetud. Eestistamise ajal on Uusmees perekonnanimeks võetud kahel juhul, Neimanni (Narva 1935) ja Peussa (Vaivara 1935) nime asemele.“ Mõnikord siiski on arvesse võetud nimetähendust: Tamse mõisa *Paistu Lemetti Mihkel* toodi vahemikus 1795–1811 Suuremõisast ja sai 1826 *Paisto-Lemetti* talus perekonnanime Uusmees. Pn Neumann oli Eesti linnades olemas 1816, nimi on levinud ka saksa keelealal.

EAA.1865.4.334/24:7, L 7; EAA.1865.4.336/12:12, 11p; EPNR; LHL 1816

Vabadusemees (vähem kui 6)

Väljavõte rahvastikuregistrist 2017 annab perekonnanime Vabadusemees. Nime kohta ei õnnestunud varasemaid andmeid leida, võib-olla on see väga uus nimi.

Vainomees (vähem kui 6) • Eestimaa: Harjumaa *Jür*

Sausti mõisas Vainu talus (1782 *Waino Tönno*, 1835 *Waino*) priinimi *Wainomees*, aluseks talunimi.

EAA.1864.2.IV-1:380, L 367p; EAA.1864.2.VIII-84:70, L 69p

Valdmees (26) • Eestimaa: Harjumaa *Nis*

Laitse mõisas 1835 *Waldmees*. Nimi võib olla mugandatud saksa perekonnanimest Waldmann (2017 Eestis pn Valdmann 264 isikul, Valdman 16 isikul, priinime *Waldmann* on Eestis pandud 51 mõisas ja nimekuju *Waldman* viies mõisas). Ehkki ka sõna *vald* on eesti keeles olemas, osutab nominatiivne liitumine ikkagi saksa eeskujunimele (sks *Wald* 'mets'). Pn Waldmann oli Eesti linnades olemas 1816, nimi on levinud ka saksa keelealal. Vrd Metsmees.

EAA.1864.2.VIII-99:18, L 16p; LHL 1816

Veemees (42) • Liivimaa: Tartumaa *San*

Sangaste mõisas on hingeloendites *Wewo*, kirikuraamatutes *Weemees* (personaalraamat 1793–1821 ja 1821–1845). Nimi võib olla tõlkeline, vrd saksa perekonnanime Wassermann (sks *Wasser* 'vesi'). Priinimi *Wasserman* ~ *Wassermann* on pandud Eestis seitsmes mõisas. Pn Wassermann on levinud ka saksa keelealal. 2017 oli Eesti rahvastikuregistris 17 isikut nimega Vasserman. EAA.1298.2.10:24, L 23p; EAA.1865.2.92/17:66, L 66p; EAA.1865.2.97/2:84, L 84p; EAA.1298.2.13:122, L 121; Heintze-Cascorbi 1933: 337

Viitamees (45) • Eestimaa: Läänemaa (Hiiumaa) *Käi*

Putkaste mõisas kujul *Widamees*. Nime aluseks on isikunimi. Viidas oli veel XVIII sajandil Hiiumaal tavaline eesnimi. Reigi Viita küla on alguse saanud Paope Viita talust, Käina kihelkonna vanim Viita talu oli Jausa külas, kuid Viita talu on olnud veel Ristivälja, Kreiandi, Nõmme ja Utu külas. Pn Viitamees on saadud Nõmme küla Viita talu järgi.

EAA.1864.2.VIII-196:83, L 83p; HK: 281

Voormees (vähem kui 6) • Eestimaa: Harjumaa *Kei Kuu*

Saku mõisas *Woormees*. Rummu mõisas kujul *Wormes*. Eestis esineb ka saksa-pärane perekonnanimi Vorman (2017 oli 6 isikut), priinimi *Wormann* on pandud viies mõisas. Nimi Vormann on levinud saksa keelealal, see tuleneb sõnast *Fuhrmann* 'voorimees'.

Duden 2000: 688; EAA.1864.2.VIII-102:182, L 181p; EAA.1864.2.VIII-75:169, L 168p

Välimees (vähem kui 6) • Eestimaa: Virumaa *Hlj*

Loobu mõisas *Wellimees*. Nime esiosa lähtub tõenäoliselt sõnast *väli* : *välja* või murdesõnast *väli* 'höre (kala)võrk'. Vrd ka *väli* 'väle, nobe'. Nominatiivne liitumine on saksapärase joon. On tehtud ka oletus, et nime esiosa oleks *väli* tähenduses 'vahe' ja nime tähendussisu siis 'vahemees'. Tuleb öelda, et siinseil autoreil ei ole õnnestunud leida mingeid jälgi sõna *väli* esinemisest selles tähenduses kirderanniku murdes, vrd näiteks Saareste 1931, Must 1987, Must 1995, ehkki selle olemasolu täiesti välistada ei ole võimalik. (Wiedemannil näiteks on sõna *wäli-inimene* 'Mensch, der nicht viel Verstand hat'). Ülal mainitud murdeuurijad mõnavad soome keele leksikaalset mõju kirderannikumurdele. Pigem on pn Välimees siiski tähenduslikult seotud saksa perekonnanimega Feldmann (sks *Feld* 'väli; nurm; põld', keskalamsaksa *veltman* 'põllumees'), mida on pandud Eestis rohkem kui 50 mõisas, ja Feldemann, mis on pandud Harjumaal. Peale selle on neljas mõisas pandud *Weldmann* ja ühes Veldmann. Pn Feldmann, Feldtmann, Weltmann oli olemas Eesti linnades 1816. Nime *Weltmann* ~ *Weltman* on Eestis pandud rohkem kui 20 mõisas. Pn Feldmann on levinud ka saksa keelealal.

EAA.1864.2.VIII-128:48, L 47p; LHL 1816; VMS; Wd

3. Kokkuvõtteks

Esitletud maskuliinse nimetüübi üheks eeskujuks on olnud kahtlemata saksa *mann*-lõpulised perekonnanimed (sks *Mann* 'mees, inimene'), *-mann* oli kujunenud saksa keeles perekonnanime formandiks, mis oli rohkelt kasutusel ka perekonnanimede panemisel Eestis 1822–1835. Põhja-Eestis (Eestimaa kubermangus) oli nimepanekul suur osa mõisnikel ja pastoritel, kes sageli oma suva kohaselt perekonnanimesid jagasid, seevastu Liivimaal oli talupoegadel endil rohkem õigust nimevalikul, nad said rohkem enda soovitud nimesid. Põhja-Eestis oli seetõttu rohkem saksakeelseid perekonnanimesid.

Perekonnanimed struktuuriga *x + -mees* on enamikus saksalaenulised nimed, ehkki ei puudu ka eesti liitsõnadest moodustatud perekonnanimed. Kui võtta Must-Pussist normaliseeritud nimekuju järgi *mees*-lõpulised ja jätta välja *mes*-lõpulised, millest osa on ka „mehed“, saame nimesid kokku 137. Neist on Põhja-Eestis 70: Harjumaal 32, Hiiumaal 8, Järvamaal 12, Läänemaal 4, Virumaal 14, Lõuna-Eestis kokku 67: Pärnumaal 4, Saaremaal 34, Tartumaal 12, Viljandimaal 12, Võrumaal 5. Seega võib isegi öelda, et selliste nimede leviala oli

valdavalt Harju- ja Saaremaal, sest mujal Põhja-Eestis oli neid sama vähe kui mujal Liivimaal.

Kui nüüd jätame kubermangupiirid ja nihutame telge, arvestades eesti murdeliigendust ja suurt osa isoglossidest, ning tõmbame edela-kirdesuunalise mõttelise joone Häädemeestelt Narva või ka Pärnust Narva, siis joone peale jäävad Saaremaa, Pärnumaa, Läänemaa (sh Hiiu-
maa) Harjumaa, Järvamaa ja Virumaa (ca $\frac{3}{4}$ olemas olevatest nimedest), joone alla jääksid Tartumaa, Viljandimaa ja Võrumaa (ca $\frac{1}{4}$).

Vaatame säilinud 63 nime. Perekonnanimedest, mis on pandud XIX sajandil, jäävad joone alla Kalamees, Kaupmees, Kelomees, Metsmees, Mõtsmees, Sanamees, Sannamees, Talomees ja Veemees, s.o 8 nime säilinud 63-st. XX sajandi algul, 1921 lisandusid Petseri-
maalt Jahimees, Kausmees, Okmees, Talumees + Talomiis ning varem olemas olnud Ausmees, Kalamees, Maamees, Puumees, s.o 9 nime, mis tõstab nimetüübi arvukust piirkonnas. Keegi setudele nimesid panemas olnud isik harrastas *mees*-lõpulisid perekonnanimesid. Kõik ülejäänud XIX sajandil ja XX sajandi algul pandud ja seni säilinud perekonna-
nimed jäävad joone peale, välja arvatud Vabadusemees, mis on tõenäoliselt viimastel aastatel tekkinud. Saame huvitava keelelise pildi, mis suures plaanis läheb kokku nii paljude isoglosside ja mitmete muude murdenähtuste levikuga, vrd näiteks murdeliigenduste kaarte, mis on murdeõpikus „Eesti murded ja kohanimed“, eriti kaart 3.1. ja 3.2. (EMK: 49, 50), mis väljendavad minevikuolukorda. Ka mitme kohani-
metüübi levilapiiridega on suund üks (vrd Pall 1977, kaardid 7, 17, 19, 29, 31; Kallasmaa 2003, kaardid 2, 3, 4, 7) . Kas see võiks olla juhus? Mõnevõrra segas pilti perekonnanimede eestistamine.

Sõna *mees* levik on üle-eestiline, registreeritud ka keelesaartelt. Miks on perekonnanimed lõpuga *-mees* peamiselt Põhja-Eesti murrete alal (saarte murre, läänemurre, keskmurre, rannikumurre)? Paneme ette, et eesti keele alal esinevad nad ebäühtlaselt saksa (või germaani keelte, näiteks saartel ka rootsi) nimestruktuuri, peamiselt *mann*-lõpulise nimetüübi mõju tõttu (meenutame arve: *mann*-lõpulisid perekonna-
nimesid pandi 5020, neist Liivimaal kõigest 1216). Kohanimede puhul on V. Pall (1977: 190) öelnud: „Kui aga üldtuntud sõna levik koha-
nimedes piirdub mingi kitsama alaga, peaksid selle põhjuseks olema keelevälised tegurid.“ Lähtudes sellest perekonnanimede üle kantuna võis eesti keele ja perekonnanimede puhul väliseks teguriks olla saksa

keel ja saksa nimemall. Olid ju nimeandjad enamikus sakslased (mõisnikud ja kirikuõpetajad).

Perekonnanimetüübil *-mees* on olemas mõned selgelt eestipärase arhetüübid, nagu näiteks Kalamees, Kelomees (< *kälimees*), Maamees, Peremees, Põllumees, Sannamees, Talumees ~ Talomees ~ Talomiis. Jahimees on tõenäoliselt neist lähtuvalt samuti moodustatud eesti liitsõnast. Need nimed ja nende aluseks olnud liitsõnad moodustasid alusstruktuuri, mille juurde tulid paljud selgelt laenulised perekonnanimed. Mugandumisel on mitu astet.

1. Sageli on eesti perekonnanimed saksa perekonnanimede otsetõlked. Nime Puumees lähtekohaks võiks pidada saksa nimesid Baumann, Holtzmann, Eestiski on pandud Baumann rohkem kui 30, Hol(t)zmann kuues mõisas. Pn Kaupmees võiks olla tõlge saksa nimest Kaufmann, kuid liitsõna *kaupmees* oli selleks ajaks juba üldtuntud, Eestis on pandud kujul Kaufmann, Kauffmann; pn Majamees ja saksa Hausmann, mis ka esineb Eestis ja mis on pandud kolmes mõisas; pn Nõmmemees, Nummemees ja saksa pn Heidemann, mis esineb ja on pandud ka Eestis; ka Veemees ja saksa Wassermann (nimi Vassermann esines 2017 ka Eestis ning on pandud kujul *Wassermann* viies mõisas) jne. Saksa nimi Bachmann on eestistatult Jõemees. Saksa Bergmann on eestistatult muuhulgas ka Mäemees. Saksa nime Eismann tõlge on ilmselt mõjutanud pn Jäämees. Nimede Baumann, Hol(t)zmann tõlge on mõjutanud nime Puumees kujunemist. Küsimärgiliselt kuulub siia ka nimepaar Metsmees ~ Mõtsmees, vrd saksa Waldmann. Osaline tõlge on veel Piirimees, vrd sks Grenzmann ~ Grentsmann, mis oli pandud kolmes mõisas.

Enamasti on tõlgitud nimeosi, mitte saksakeelset nime tervikuna, nii võis mingi saksakeelne ametinimetus muutuda eesti keeles kohmakalt arusaamatuks nagu näiteks Puumees, Valdmees, ?Veemees. Saksa perekonnanimede päritolu ei pruugi olla kooskõlas sellega, kuidas Eestis neid nimesid on tõlgitud, näiteks ei ole saksa pn Eismann saksa autorite poolt seletatud sõna *Eis* 'jää' abil (vrd Jäämees), vaid selle aluseks on olnud isikunimi.

2. Mõnikord on säilitatud (mugandatult) saksa nime esiosa: pn Kunstimees saksa nimest Kunstmann, pn Valdmees saksa nimest Waldmann, pn Voormees saksa nimest Wormann. Talunimest tuletatud saksa-pärane Kirnmann on eestistatult Kernumees.

3. Perekonnanimede esiosade puhul on paikkondlikke erinevusi. Kui Saaremaal on esiosadena mitmeid positiivsena käsitatavaid nimi- ja omadussõnu, nagu *au*, *aus*, *kõva*, *tark*, *truu*, siis Hiiumaal Käina kihelkonna priinimedes on esiosa aluseks kohanimi: Kiivramees, Kopamees, Kääramees jt. Kohanime *mees*-lõpulise perekonnanime esiosana leidub ka mandril (Kilkmees, Kernumees < Kirnmann < Kirno, Teramees koos sellest kujunenud perekonnanimedega, Tepomees, Teppomees, Vainomees).

4. Üle-eestilistest ametiala või olekut näitavatest liitsõnadest on saadud perekonnanimed, nagu Jahimees, Kalamees, Kaupmees, Kelomees, Maamees, Põllumees, Talomees, Talumees.

5. Murdelist ja kirjaviisi varieerumist on nimedes Talomees ~ Talumees, Metsmees ~ Mõtsmees. Priinime kirjakujust *Maelzemees* on hargnenud kolm nime: Mäeltsemees, Mältsamees ja Määltsemees. Ametlikustunud nimedes esineb ka muid häälikuerinevusi nagu Paomees ~ Paumees või saksakeelse kirjapaneku Jaumees samastuses nimega Jõumees (saksa keeles puuduvat *õ*-häälikut märgiti küllalt sageli *a*-ga). Vana kirjaviisi sugemeid, võib-olla ka murdelise häälduse mõju, on säilinud nimes Teppomees, vrd kirjakeelestatud nimekuju Tepomees, esindatud on 2017. aasta registris ka Tepomes ja Teppomes. Lõuna-eestilisena on säilinud Sannamees. Nimede panemise aegu ei pööratud perekonnanimede ortograafiale seesugust tähelepanu nagu ametlike nimede puhul nüüdsel arvutiajastul, nii on pn Maamees priinimena murdepäraselt diftongistunud esiosa vokaaliga kirjutatud, samal ajal oli nimi kirjas kujul, mida tuleks lugeda pika vokaaliga (*Moamees* ~ *Mamees*). Perekonnanimede ortograafiline kuju on aja jooksul lähenenud normeeritud kirjakeelele (näiteks Põllumiis on sulandunud nimesse Põllumees).

6. Saksa mõju avaldub nii nimetüübi valikus, nime ehituses (enamasti nimeosade otsetõlge või mугanenud esiosa) kui ka esiosa nominatiivses kujus, nagu Jaakmees, Kausmees, Luurmees, Metsmees, Mõtsmees, Tuulmees, Valdmees, Välimees.

7. Ligi 50 *mes*-lõpulise priinime puhul, mis perekonnanimede panemise raamatutes ja hingeloendites toleaeagses kirjaviisis esinevad, tuleb iga nime puhul eraldi esiosast lähtuvalt analüüsida osist *-mes*. Ühe võimalusena tuleb edaspidi neis esinevate etümoloogiliselt läbi-paistmatute priinimede puhul (nagu näiteks Hiiumaal pandud *Wesmes*) kaaluda ka lähtumist osisest *-mees*. XIX sajandi priinime kirjapilt võib

erandlikult olla kandunud tänapäeva, olles mõjutanud ka hääldust. Võrdluseks: saksa Wesmann (seitsmes mõisas) ja Wessmann (kahes mõisas) on Eestis perekonnanimeks pandud. Nimedes võib sõnavälde nõrgeneda. 2017 oli pn Vesmes (27 isikut), teada olevalt teises vältes. Perekonnanimed Wesmann ja Wessmann esinesid Eestis juba 1816. Aasta 2017 registris oli pn Vesman 23 isikul, Vesmann vähem kui kuuel, Vessmann 52 isikul.

8. Viies mõisas, Pärnumaa Kaarli, Muhu Hellamaa, Tartumaa Kammeri, Viljandimaa Vastemõisa ja Järvamaa Roosna mõisas on pandud ka lihtsalt pn Mees, mida kandis 2017 kokku 14 isikut. Heterogeenset päritolu perekonnanimi Mann saadi kokku kaheksas mõisas Pärnumaal, Saaremaal, Tartu- ja Viljandimaal, Läänemaal, 2017 kandis seda 30 isikut.

Adressid:

Marja Kallasmaa
Eesti Keele Instituut
Roosikrantsi 6
10119 Tallinn

E-post: marja.kallasmaa@eki.ee

Fred Puss
Ajaloo ja arheoloogia instituut, arhiivinduse osakond
Tartu Ülikool
Jakobi 2–222
51014 Tartu, Eesti

E-post: fred@isik.ee

Käsikirjalised materjalid

EAA, ERA = Rahvusarhiiv.

EPNR = *Eesti perekonnanimeraamat*. Käsikiri (Eesti Keele Instituudis).

LHL 1816 = Puss, Fred *Eesti ala linnade 1816. a hingeloendite register* (Exceli fail; F. Puss, Eesti Isikuloo Keskus).

Must-Puss = Must, Aadu *Onomastika andmebaasid: Perekonnanimede panek. Perekonnanimede eestistamine*. Fred Pussi täiendustega. (Exceli tabelid).

PENA 1921–1923 = Puss, Fred *Petserimaa ja Narvataguse perekonnanimed*. (Exceli tabel).

TLA = Tallinna Linnaarhiiv.

Kirjandus

- Duden 2000 = Duden. *Familiennamen. Herkunft und Bedeutung*. Bearbeitet von Rosa und Volker Kohlheim. [Mannheim:] Dudenverlag, 2000.
- EKNR = *Eesti kohanimeramat* (2016). Koostanud Marja Kallasmaa, Evar Saar, Peeter Päll, Marje Joalaid, Arvis Kiristaja, Enn Ernits, Mariko Faster, Fred Puss, Tiina Laansalu, Marit Alas, Valdek Pall, Marianne Blomqvist, Marge Kuslap, Anželika Šteingolde, Karl Pajusalu ja Urmas Sutrop. Toimetanud Peeter Päll ja Marja Kallasmaa. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- EMK = Pajusalu, Karl, Tiit Hennoste, Ellen Niit ja Jüri Viikberg (2009) *Eesti murded ja kohanimed*. Toimetanud Tiit Hennoste. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- EMS = *Eesti murrete sõnaraamat* (1994–). Tallinn: Eesti Keele Instituut.
- Gottschald, Max (2006) *Deutsche Namenkunde*. Mit einer Einführung in die Familiennamenkunde von Rudolf Schützeichel. 6., durchgesehene und bibliographisch aktualisierte Auflage. Berlin, New York: Walter de Gruyter. <https://doi.org/10.1515/9783110890389>
- Heintze-Cascorbi 1933 = Heintze, Albert (1933) *Die deutschen Familiennamen geschichtlich, geographisch, sprachlich*. Siebente, sehr verbesserte und vermehrte Auflage herausgegeben von Prof. Dr. Paul Cascorbi. Halle/S-Berlin: Buchhandlung des Waisenhause G.m.b.H.
- Henno, Kairit (2000) *Eesti priinimed. Jaani kihelkond*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- HK = Kallasmaa, Marja (2010) *Hiiumaa kohanimed*. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Kallasmaa, Marja (2003) *Läänemurde loodus- ja viljelusnimed*. Toimetanud Eevi Ross. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Kallasmaa, Marja (2012) „On the Etymology of the Estonian Place Names *Kirna* and *Kernu*“. *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri* 3, 1, 189–194. <https://doi.org/10.12697/jeful.2012.3.1.07>
- Must, Mari (1987) *Kirderannikumurre. Hääliluline ja grammatiline ülevaade*. Tallinn: Valgus.
- Must, Mari (1995) *Kirderannikumurde tekstid*. Eesti murded V. Tallinn: Eesti Keele Instituut.
- Pall, Valdek (1977) *Põhja-Tartumaa kohanimed II*. Toimetanud Madis Norvik. Tallinn: Valgus.
- Puss, Fred (2016) „Perekonnanimede uurimise paikkondlikke eripärasid“. *Oma Keel* 1, 30–38.
- Rev 1725–1726 = *Eestimaa 1725.–1726. a. adramaarevisjon. Virumaa. Allikapublikatsioon* (1988). Tallinn: ENSV Riiklik Ajaloo Keskarhiiv.
- Saareste, Andrus (1931) „Kumb eesti murdeist soomele on lähem: põhjaeesti või lõuna-eesti“. *Eesti Kirjandus* 1, 29–44.
- Sukunimet = Mikkonen, Pirjo, Sirkka Paikkala (2000) *Sukunimet*. Helsinki: Kustannus-osakeyhtiö Otava.
- VMS = *Väike murdesõnastik II* (1989). Toimetanud Valdek Pall. Tallinn: Valgus.
- Wd = Wiedemann F. J. (1923) *Eesti-saksa sõnaraamat*. Kolmas muutmata trükk teisest, dr. Jakob Hurda poolt redigeeritud väljaandest. Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus.

Lühendid

Amb = Ambla, Ann = Anna, Aud = Audru, EES = eestistatud, Hlj = Haljala, Hel = Helme, Juu = Juuru, Jõh = Jõhvi, JNn = Järva-Jaani, Jür = Jüri, Kaa = Kaarma, Kei = Keila, Khk = Kihelkonna, Käi = Käina, Kär = Kärla, LNg = Lääne-Nigula, Muh = Muhu, Nis = Nissi, p = pöördel, pn = perekonnanimi, Põi = Põide, Rap = Rapla, Rid = Ridala, Rõu = Rõuge, San = Sangaste, Sim = Simuna, SJn = Suure-Jaani, Vai = Vairava, Var = Varbla, VJg = Viru-Jaagupi

Abstract. Marja Kallasmaa and Fred Puss: A borrowed name type: surnames ending with *-mees* ‘man’. In the Population Register in 2017, there were 63 surnames ending with *-mees* ‘man’. The article presents the etymology of all these names. The Estonian surname type ending *-mees* has mostly been borrowed from German surnames with the name formant *-mann*. Estonian peasants received their surnames in the 19th century (about 31,000 surnames in 1822–1835, of those around 100 ending with *-mees*). Among those, there were around 5,020 occasions of surnames (around 2,000 different names) ending with *-man(n)*, mostly in North Estonia. In 1935–1940, the peak of the Estonianization of surnames took place and 22 names ending with *-mees* were added. 1. Most of surnames ending with *-mees* are translation loans as Jõemees (Bachmann), Majamees (Hausmann), Metsmees (Waldmann), Mäemees (Bergmann), Nõmmemees (Heidemann), etc. In one surname, a partial translation of the first part has been found: Piirimees (Altegrenzmann). 2. Surnames with adapted first part: Valdmees (Waldmann), Kunstimees (Kunstmann). 3. There are different first parts of surnames in the islands of Hiiumaa and Saaremaa: in Hiiumaa, the first parts are toponyms, in Saaremaa, mostly adjectives. 4. Some surnames present the dialectal form versus standard language form: Mõtsmees and Metsmees (dialectal *mõts*, standard *mets* ‘forest’), Tepomees and Teppomees (standard male name *Tepo*, in the coastal dialect *Teppo*, same in the old spelling), Sannamees (standard *saunamees* ‘smallholder’). The surname written in 1835 – *Maelzemees* – has given three different present-day spellings: Mäeltsemees, Mältsamees and Määltsemees. 5. German influence is both structural and lexical (translation, adaptation, word selection). 6. Only around one tenth of the names come from Estonian compound words.

Keywords: language history, anthroponyms, surnames, borrowings, adaptations, Estonian, German